

ARISTOCRAȚI ȘI ESCROCI BALCANICI ÎN FILMUL OCCIDENTAL

MARIAN ȚUȚUI*

Abstract

The multicultural and multiethnic societies in the Balkans were seldom mirrored in Western literature and cinema. Most often their aristocrats and swindlers offered spectacular images from this region of the world. Writers like Byron, Saki, Saul Bellow, Alistair MacLean, Olivia Manning, Lawrence Sanders and Agatha Christie spent some time in the Balkans, while others such as Voltaire, Bram Stoker, Karl May, G.B. Shaw and Sidney Sheldon have never set foot in these places. On the other hand, Jules Verne, Eric Ambler, Graham Greene, Marguerite Yourcenar, Umberto Eco and Julian Barnes tried to do a more thorough research into Balkan history and culture.

Apart from screening literary works on the Balkans there are mainly three reasons for making films about this region: to portray some local historical figures, to locate romances and to use their ill fame or simply to tell stories about venturesome voyages in exotic places. Therefore most often such images are conventional and full of stereotypes. However, a stereotype proves a certain fame and it is better than no image at all.

Keywords: the Balkans, romance, ill fame, screening literary works, stereotype, exoticism, escapism, imaginary countries.

Preliminarii

În cartea sa *The Conquest of America: The Question of the Other*, Tzvetan Todorov afirma sentențios: „Scriu această carte pentru ca această poveste și alte o mie ca ea să nu fie uitate”¹. Într-adevăr, autorul are dreptate observând că spaniolii nu au fost niciodată în stare să-i înțeleagă suficient pe amerindieni pentru că nu i-au acceptat niciodată ca egali. Astfel, informații prețioase au fost pierdute sau deformate pentru totdeauna. De fapt, unele regiuni ale lumii și cultura lor sunt sortite să fie mai puțin cunoscute și să rămână misterioase, exotice sau chiar neglijate. Un destin pe care îl împărtășesc, într-o anumită măsură, țările din sud-estul Europei.

Spre deosebire de alte regiuni ale lumii, Balcanii nu s-au bucurat de atenția multor scriitori și cineaști vest-europeni și americani. În plus, destul de des reprezentarea regiunii este convențională și înțesată de clișee. Localnicii nu trebuie să fie prea pretențioși: e preferabilă o imagine plină de clișee absenței oricărei reprezentări. Totuși, până la urmă putem găsi destule opere literare, filme și personaje balcanice și de aceea le voi menționa doar în treacăt, insistând însă asupra motivelor de a face un anumit gen de filme și de a construi o anumită tipologie.

Pe lângă ecranizarea unor opere literare, filmele despre Balcani au apărut din trei motive: pentru a portretiza câteva personalități istorice locale, datorită nevoii de a localiza romanțurile², pentru a utiliza reputația negativă a regiunii sau pur și simplu pentru a povesti călătorii aventuroase în locuri exotice sau chiar povești bazate pe fapte reale. Evident, motivațiile sunt adesea amestecate.

---

* Dr. Marian Țuțui este cercetător științific la Institutul de Istoria Artei „G. Oprescu” al Academiei Române. Adresă de e-mail: mariantutui@gmail.com.

¹ *The Conquest of America: The Question of the Other*, New York, Harper and Row Publishers, 1984, p. 247.

² „Romanț” este un termen rar și învechit în limba română, care desemna romane de aventuri și sentimentale. Este corespondentul termenului anglo-saxon „romance”.

Unii scriitori, precum Byron, Saki, Saul Bellow, Alistair MacLean, Olivia Manning și Lawrence Durrell au petrecut ceva timp în Balcani, în timp ce alții, precum Voltaire, Bram Stoker, Karl May, G.B. Shaw și Sidney Sheldon nu au călcat niciodată prin aceste locuri. Literați ca Jules Verne, Eric Ambler, Graham Greene, Marguerite Yourcenar, Umberto Eco și Julian Barnes s-au străduit să se documenteze serios atunci când au evocat sud-estul Europei. Agatha Christie este un caz special, căci a scris *Crima din Orient Expres* (1934) într-un hotel din Pera, după ce călătorise de mai multe ori cu faimosul tren ce lega Parisul de Istanbul. Unii scriitori au reacționat în spirit umanitarist la evenimentele dramatice care s-au petrecut în această parte a lumii și cu care au fost contemporani (Byron sau G.B. Shaw), în timp ce alții au căutat un decor propice pentru aventuri (Jules Verne și Karl May), vampiri (Bram Stoker), spionaj (Eric Ambler și Lawrence Durrell) sau operațiuni de comando (Alistair MacLean). Scrierile lor despre Balcani au fost ecranizate cu destul succes și, din fericire, și romanul lui Julian Barnes din 1992 *Porcul spinos* (despre procesul lui Todor Jivkov) va fi curând ecranizat de către regizorul sârb Srdjan Dragoević.

Ecranizarea operelor literare

Rareori este vorba despre ecranizarea operelor unor scriitori locali. Îi putem menționa doar pe scriitorul grec Nikos Kazantzakis în *Celui qui doit mourir* (1957, Franța – Italia, regia Jules Dassin), după romanul său *Hristos răstignit a doua oară* (1954), și *Alexis Zorbas/Zorba grecul* (1964, SUA – Marea Britanie – Grecia, regia Michael Cacoyannis), după romanul omonim (1947), precum și pe turcul Necati Cumali în miniseria TV *Le dernier seigneur des Balkans/Ultimul prinț din Balcani* (2005, Franța – Grecia – Polonia – Spania – Bulgaria, regia Michel Favart), o adaptare liberă a romanului său *Viran Dağlar: Makedonya 1900* (Coline devastate, Macedonia 1900, 1976).

Miniseria TV în patru episoade *Ultimul prinț din Balcani* dovedește interesul de a recupera exotismul balcanic din trecut, cât și preocuparea de a păstra o anume autenticitate prin utilizarea expertizei locale. Filmul preia de la Cumali istoria unei familii de bei din Macedonia, ceea ce prilejuiește inclusiv reconstituirea evenimentelor reale din Grecia, Macedonia și Albania din perioada 1890–1950, ca și zugrăvirea unor personaje istorice, precum regele Albaniei Ahmed Zogu (interpretat de Tasos Nousias) sau dictatorul Enver Hodja (Petar Popiordanov). Miniseria capătă o doză în plus de autenticitate prin costume și decoruri, căci este filmată în Bulgaria, ca și prin utilizarea unor actori bulgari și greci. Este important de menționat că imaginea, costumele și muzica sunt datorate Svetlanei Ganeva-Kouleva, Martei Mironska și, respectiv, lui Mikis Theodorakis. Căsătoria lui Zulfikar (Arnaud Binard) cu o grecoaică din Salonic, ca și cea a vărului său cu o evreică tot din Salonic sunt veridice, însă indică și tentativa cineaștilor de a identifica în epocă un multiculturalism în sensul modern al termenului. Un asemenea multiculturalism proiectat în trecut implică coexistența unor indivizi aparținând unor etnii și religii diferite cărora guvernările și ideologiile le-au sădit adversitatea. Prin ilustrare excesivă, în cele din urmă personajele își pierd întrucâtva specificul etnic, deși se regăsesc în serial nu mai puțin de opt naționalități; drama însăși se diluează, fiindcă distrugerea armoniei pare că rezultă din altă parte, în timp ce localnicii sunt ipostaziați doar ca victime. De fapt, în ciuda încercării de a realiza o frescă fidelă a Balcanilor din prima jumătate a secolului al XX-lea, inclusiv prin utilizarea hărților și a comentariilor din *off*, miniseria va păstra un caracter aventuros și romantic; personajul principal, Zulfikar, este un aristocrat turc care se revoltă împotriva destrămării imperiului și a clasei sale sociale sau, cu alte cuvinte, este un exemplar care aparține unei specii pe cale de dispariție. Aventurile sale încep în timpul războaielor balcanice, continuă în Primul Război Mondial și se întind cam mult, sfidând vârsta, căci eroul se va confrunta cu fasciștii italieni și cu comunismul în Albania.

În comedia *Irma la Douce* (1963, SUA, regia Billy Wilder), întâlnim un personaj dubios de origine română, stabilit în cartierul bordelurilor pariziene. Este vorba despre un patron de bistro pe nume Constantinescu, dar care e cunoscut sub porecla „Moustache”, interpretat de Lou Jacobi, un actor specializat în roluri etnice. Personajul este un escroc care pretinde că a avut înainte o mulțime de îndeletniciri interesante; referirile la aceste episoade inventate din biografia sa se încheie mereu cu aceeași replică: „Dar asta-i o altă poveste”. Experiența de viață îl face să pară un adevărat filozof; el încearcă să-l calmeze pe polițistul începător Nestor Patou (Jack Lemmon), explicându-i că un polițist cinstit nu ar atenta la distrugerea mecanismului economic local arestând prostituatele. Acțiunea filmului este intim legată de Moustache, care își probează până la urmă multiplele talente. Îl ajută pe fostul polițist îndrăgostit să se deghizeze într-un lord

englez, îi împrumută bani pentru a deveni unicul client al Irmei (Shirley MacLaine), ulterior îi este avocat și complice la evadare, ba chiar devine și obstetrician pentru Irma care naște. Crearea unui asemenea personaj, prototip al românului descurcăreț și lăudăros, i se datorează co-scenaristului de origine română I.A.L. Diamond (pseudonimul lui Ițic Domnici).

Portretizarea unor personalități politice locale

Câteva personalități balcanice revin la viață pe marele ecran. Îl vom lăsa deoparte pe voievodul român Vlad Țepeș, cunoscut îndeobște drept Dracula, despre care s-au făcut peste 300 de filme în 15 țări. Este un caz special și, mai mult, în majoritatea filmelor vampirul are puțin de-a face cu voievodul român și luptele acestuia cu turcii în România, Bulgaria și Bosnia. Îl putem menționa pe regele Zog al Albaniei, care apare în scurtmetrajul *Un ballo in maschera* (Marea Britanie, regia Nicholas Roeg)³, unde avem de-a face cu un atentat asupra unui tiran tipic, sau în miniseria *Ultimul prinț din Balcani*. În miniserie mai apare și dictatorul comunist Enver Hodja.

Uneori, apar referiri la rebelul Ali Pașa Tepeleni sau chiar îl putem vedea în trecut pe acesta în unele ecranizări ale romanului *Contele de Monte Cristo* (1844) al lui Alexandre Dumas-tatăl, precum în scena în care sclava Haydee pretinde că este fiica pașei și îl denunță pe Mondego drept ucigaș al tatălui ei. În unele variante apare o scenă în *flashback* unde Ali Pașa este înconjurat de soldați și ucis. În cea mai bună ecranizare, *The Count of Monte-Cristo/Contele de Monte Cristo* (1975, SUA) în regia lui David Greene și avându-i ca interpreți pe Richard Chamberlain (Edmond Dantes/Contele de Monte Cristo) și pe Tony Curtis (Morcerf/Mondego), Haydee (interpretată de Isabelle De Valvert) prezintă ca dovezi în instanță un certificat de naștere și o chitanță din care reiese că a fost vândută ca sclavă (!). Desigur, în realitate, asemenea documente erau uneori emise în Imperiul otoman la sfârșitul secolului al XVIII-lea, însă autenticitatea lor putea fi cu greu dovedită și de aceea ar fi fost inutilizabile într-un tribunal vest-european.

După ce se întâlnește cu Winston Churchill, Charles de Gaulle, Picasso, Sigmund Freud și Mata Hari, într-o veritabilă rescriere a istoriei lumii, deja nu mai este o surpriză că tânărul Indiana Jones are câteva aventuri în Balcani, unde are de-a face cu ultimul sultan al Turciei, cu Kemal Mustafa Atatürk și cu vampirul Dracula. De data aceasta aventurile sale constau într-o activitate de spionaj în timpul Primului Război Mondial. Aceste lucruri se întâmplă în serialul TV *Aventurile tânărului Indiana Jones* (1999, SUA, regia Dick Mass și Mike Newell). În episodul 27, filmat în 1993, dar reflectând pretinse evenimente care au avut loc în 1918 la Istanbul, tânărul Indiana se dă drept un ziarist suedez și încearcă să-l convingă pe generalul Mustafa Kemal să facă o pace separată cu Antanta și să-i abandoneze pe germani. Misiunea sa este în pericol, căci în rețeaua sa există un trădător numit codificat „Lupul”. În episodul 32 el relatează unor cunoștințe o investigație pe care a făcut-o în 1918 în Transilvania asupra generalului Mateus Targo în legătură cu niște agenți decedați. A petrecut o vreme într-un castel bântuit și în cele din urmă a executat un exorcism asupra generalului, care s-a dovedit a fi o reîncarnare a lui Vlad Țepeș.

Într-un film cu patru premii Oscar, realizat după piesa lui Alfred Uhry (la rândul ei răsplătită cu premiile Tony și Pulitzer), *Șoferul domnișoarei Daisy* (1989, SUA, regia Bruce Beresford), apare o referire la Regina Maria a României. O bogată văduvă evreică din Atlanta (Jessica Tandy) îl ceartă pe Hoke (Morgan Freeman), șoferul angajat de fiul ei, pentru că a parcat limuzina în fața sinagogii: „Ce vor spune cunoștințele mele? Eu nu sunt Regina României”. Deși fiul ei devenise un proprietar bogat de fabrică, fosta învățătoare a continuat o viață austeră și nu dorea să-și expună bogăția. Bătrâna doamnă face de fapt o referire la vizita de cinci săptămâni a Reginei Maria în SUA, în octombrie și noiembrie 1926⁴. Își amintește acest eveniment după 25 de ani. Trebuie să fi fost realmente impresionată pe când era tânără, deși regina nu a călătorit mai la sud de Virginia și nu a pus piciorul în Georgia. Într-adevăr, Regina României devenise „pentru o vreme cea mai populară femeie din țară”⁵, așa cum a subliniat presa americană. Totuși, regina nu era chiar o străină exotică din Estul Europei. Doar faptul că purta coroana României era ceva exotic pentru publicul american.

³ Pelicula de 14 minute a lui Nicholas Roeg face parte, alături de alte nouă scurtmetraje, din filmul *Aria* (1987). Cei zece regizori implicați în realizarea proiectului au imaginat fiecare câte o poveste care se desfășoară pe fondul muzicii de operă.

⁴ Adrian-Silvan Ionescu, *Regina Maria și America*, București, Editura Noi Media Print, 2009, p. 9.

⁵ Gene Smith, „Queen Marie: In the delirium of the 1920s, she became, for a little while, the most popular woman in the country”, *The American Heritage*, vol. 54, nr. 6/October 1994. *Apud* Adrian-Silvan Ionescu, *op. cit.*, p. 12.

Altminteri, limba ei maternă era engleza, căci se născuse pe insulă ca fiică a unui duce britanic și a unei ducese rusoaice; la cincizeci de ani era încă o femeie frumoasă și în plus era cosmopolită și cultivată.

Scriitoarea britanică Olivia Manning (1911–1980) a valorificat în *Trilogia balcanică* (1960–1965) timpul petrecut în anii '40 în România și Grecia ca soție a unui profesor itinerant care lucra pentru Consiliul Britanic. Într-o mare măsură avem de-a face cu un *roman à clef*, căci câteva persoane reale pot fi recunoscute în personaje: Harriet și Guy Pringle sunt Olivia Manning și soțul ei Reginald Donald Smith, David Boyd este Hugh Seton Watson, fiul istoricului englez, prințul Hadjimoscus este Emanoil Hagi-Moscu, istoric și genealogist, cântăreața Florica este celebra cântăreață Maria Tănase etc.⁶ *Trilogia balcanică* împreună cu *Trilogia levantină* fac obiectul unui serial TV în șapte episoade, numit *Întâmplările războiului* (1987, Marea Britanie, regia James Cellan Jones, scenariul Alan Plater, cu Kenneth Branagh în rolul lui Guy Pringle și Emma Thompson în rolul lui Harriet Pringle). Serialul a fost nominalizat de șase ori la premiile BAFTA și a obținut trei premii (pentru cea mai bună actriță într-un serial – Emma Thompson, pentru costume și decoruri). Deși serialul urmărește, mai ales, încercările lui Harriet de a-și recâștiga soțul în timpul șederii la București, Atena și Cairo, iar apropierea războiului aduce laolaltă o faună de diplomați, oameni de litere, spioni, prinți ruinați și homosexuali.

Există și filme în care personajele de origine străină nu sunt asociate cu așa-numitele caracteristici naționale – sau cu stereotipiile ce li se substituie. Prezența unor asemenea personaje are în schimb rolul de a conferi un anume aer cosmopolit acțiunii, destul de potrivit în Franța de pildă. În thriller-ul care a inaugurat *Nouvelle Vague*, *À bout de souffle* (1960, Franța, regia Jean-Luc Godard), apare un romancier infatuat pe nume Parvulesco, interpretat de Jean-Pierre Melville. Patricia (Jean Seberg), iubita hoțului de mașini Michel Poiccard (Jean-Paul Belmondo), asistă la conferința de presă a lui Parvulesco și îl întreabă care este cea mai mare ambiție a vieții sale. Acesta răspunde că ambiția sa este să devină nemuritor înainte de a muri. Personajul Parvulesco este creat de Godard pentru a-l ironiza pe Jean Pârvulescu (1915–1986), un scriitor metafizic și ideolog al extremei drepte de origine română pe care îl întâlnise la Sorbona⁷. Este interesant că, pe lângă Parvulesco, cel puțin alte două personaje nu au nume franțuzești, ci străine. Chiar Michel Poiccard, admirator al lui Humphrey Bogart, utilizează la un moment dat numele Laszlo Kovacs (rivalul lui Rick, interpretat de Bogart în *Casablanca*), iar prietenul său Tolmatchoff are un nume care pare rusesc sau bulgăresc, care pentru francezi sună ciudat. Ambianța cosmopolită a filmului este sugerată și de faptul că Patricia este americană sau de faptul că Michel Poiccard intenționează să fugă în Italia.

Localizarea romanțurilor

Un al doilea motiv pentru a realiza filme despre Balcani și despre aristocrații acestora îl constituie necesitatea de a localiza romanțurile. De obicei, reprezentările „aristocrației”, dacă putem vorbi despre așa ceva în unele țări balcanice, sunt foarte convenționale. Ele amintesc de gravurile medievale înfățișând Belgradul sau Bucureștiul, unde reprezentările celor două orașe sunt uneori doar rodul imaginației și de aceea arată fie complet orientale, fie asemănătoare burgurilor germane.

Scriitorul englez Saki, un adevărat cunoscător al regiunii după experiența celor doi ani (1901–1903) în calitate de corespondent de presă în Balcani, oferă o explicație a interesului subit al scriitorilor englezi (majoritatea femei!) pentru Balcani: „Balcanii au reprezentat de mult ultima bucățică de teren de vânătoare favorabil pentru aventuroși, un loc de desfășurare a pasiunilor care vor fi curând atrofiate de către lipsa de exercițiu”⁸. Este vorba deci despre potențialul aventuros și dramatic al unui teritoriu mai puțin civilizată în comparație cu Europa occidentală sau, cu alte cuvinte, de o evadare nu în timp, ci într-o regiune a lumii mai puțin dezvoltată, defazată oarecum cronologic, care permite localizarea mai veridică a unor creații romanțioase, fanteziste, de aventuri. Un alt avantaj al unei asemenea localizări ar consta în posibilitatea de a satiriza cu ajutorul unui mecanism similar fabulei propria țară prin intermediul unei perspective critice

⁶ Carmen Andraș, „Olivia Manning și Bucureștiul interbelic. Auto-cenzura ideologică și/sau afectivă”, *Caietele Echinoc*, vol. 4 – *Restricție și cenzură*, 2003. A se vedea și Carmen Andraș, „Romania and Its Images in British Travel Writing. In-between Peripherality and Cultural Interference”, *Trans. Internet-Zeitschrift für Kulturwissenschaften/Internet journal for cultural studies*, nr. 14, April 2003, <http://www.inst.at/trans/14Nr/andras14.htm> (consultat ultima oară pe 2 august 2016).

⁷ Michel Marié, *À bout de souffle. Jean-Luc Godard*, Paris, Editura Nathan Université, 1999, p. 64.

⁸ *The Cupboard of Yesterdays*, disponibil la: <http://www.eastoftheweb.com/short-stories/UBooks/CupbYest.shtml>.

străine, precum Montesquieu în *Scrisori persane*, cât și guvernările autocratice anacronice sau moravurile lumii necivilizate. Referirea aluzivă la evenimente reale a condus și la scrieri cu cheie, precum cele ale lui Sydney C. Grier, Dorothea Gerard, J.P. Sartre, Julian Barnes sau chiar Eric Ambler, în care recunoaștem referiri la state balcanice reale, ascunse uneori sub numele vechilor provincii romane de pe teritoriul acestora.

Primele filme de ficțiune despre Balcani au fost realizate în timpul Primului Război Mondial. În 1915, Cecil B. DeMille a realizat două filme inspirate de Muntenegru. *The Unafraid* (1915, SUA, regia Cecil B. DeMille, după romanul omonim de Eleanor M. Ingram) este o poveste de dragoste care are loc într-un peisaj exotic în timpul războaielor balcanice din 1912–1913. Delight Warren, o bogată fată americană, este fascinată de Michael Balsic, un aristocrat muntenegran aflat într-o misiune secretă în Austria. Ei plănuiesc să se căsătorească și de aceea ea îl însoțește în Muntenegru. Contele Stefan, fratele lui Michael, o răpește, o aduce la castelul său și o forțează să se mărite cu el. Mai târziu, ea înțelege că Michael intenționase să se căsătorească cu ea pentru bani și că era un trădător. În final, descoperă că îl iubește pe contele Stefan. *The Captive* (SUA, 1915, regia Cecil B. DeMille) este o altă melodramă, care de data aceasta are loc în timpul Primului Război Mondial. Muntenegreanul Marko Martinovic își întreține o soră, Sonya, și un frate invalid, Milos, într-o căsuță de la granița cu Turcia. Nobilul turc Mahmud Hassan locuiește într-un castel. În timpul bătăliei de la Lule Burgess (Lüleburgaz), Marko este ucis, în timp ce Mahmud este luat prizonier și trimis la muncă la ferma Sonyei. Deși la început Sonya îl umilește, forțându-l să coacă pâine, să spele rufe, să aducă apă și să are, cei doi tineri se vor îndrăgosti unul de celălalt. Atunci când turcii cuceresc orașul apropiat, un ofițer încearcă să o violeze pe Sonya, dar Mahmud o salvează. După ce turcii sunt respinși, Mahmud se întoarce acasă și descoperă că i-au fost luate titlul și pământul și a fost exilat pentru lovirea ofițerului. Între timp o bandă dă foc casei Sonyei forțând-o să plece împreună cu fratele ei. Pe drum se întâlnesc cu Mahmud și plănuiesc o nouă viață împreună.

Mai ales scriitorii britanici sunt cei care au adunat clișeele despre Balcani și au încercat să le valorifice literar, creând chiar țări imaginare în care își plasau ficțiunile, pentru a evita comparațiile cu realitatea și pentru a nu stârni susceptibilități. Anthony Hope a publicat în 1894 romanul *Prizonierul din Zenda*. Este interesant că în același an avea loc la Londra premiera piesei *Armele și omul* de G.B. Shaw, o comedie de situații și o satiră acidă a militarismului, a cărei acțiune este plasată tot în Balcani, în timpul războiului sârbo-bulgar din 1885. Romanul de aventuri al lui Hope este plasat în „Ruritania”, o țară din sud-estul Europei, cu capitala la Strelsau, zguduită de conflicte dinastice asemenea Serbiei cu câteva decenii înainte. În câteva ecranizări ale romanului, Ruritania devine chiar o țară balcanică. Este semnificativ că *The Prisoner of Zenda* (1913, SUA, regia Hugh Ford și Edwin S. Porter) a fost interzis în Serbia pentru „ofense aduse demnității naționale și traducere inadecvată”⁹. *Prizonierul din Zenda* a fost deja sursa unei parodii. *Marea cursă* (1965, SUA, regia Blake Edwards) conține o farsă *qui-pro-quo* tipică pentru asemenea filme. Competitorii dintr-o cursă de automobile din anii '20 străbat Asia și ajung în orașul european Potsdorf, capitala micului regat Carpania. Este interesant că în România, în timpul comunismului, secvențele unde este menționat numele țării imaginare lipsesc, probabil pentru că este vorba de o țară imaginară, „Carpania”, al cărui nume amintește de Munții Carpați și deci de România. Un baron rebel și un general îl răpesc pe prințul Hapnick, iar profesorul Fate, care seamănă leit cu acesta (ambele personaje sunt interpretate de Jack Lemmon – Fig. 1), va fi pus cu forța de către răpitori să joace rolul moștenitorului în timpul ceremoniei de încoronare. Leslie (Tony Curtis) dovedește că este un rival loial, căci intervine decisiv, salvându-și adversarul din cursă și pe prințul local.

Fig. 1 – Jack Lemmon în rolul prințului Hapnick (*Marea cursă*, 1965).

⁹ Michael Jon Stoil, *Mass Media in Mobilization Regimes: The Case of Balkan Cinema*, Washington D.C., George Washington University, 1979, p. 30.

Nu mai puțin de 57 de țări imaginare, precum Iliria, Marșovia, Montebianco, Ruritania, Rurislavenstein, Kravonia, Tracia, Moesia, Dardania, Roum, Magnagraecia, Silaria, Mlavia, Drinia, Sultania, Romanzia, Bothalia, Bulgravia, Kedaria, Vucinia, Graustark, Dawsbergen, Herzoslovacia, Balkany, Houdania, Jazzmania, Viatava, Santa Maria, Balanca, Alvania, Dacia, Capra, Sylvania, Roxenburg, Silistria, Lichtenburg, Carpathia, Magrebinia, Borduria, Syldaria, Vlatava, Waldheim, Carpania, Anatruria, Ixania, Mypos, Pathos, Skeptos, Ovitznia, Pepeslavia, Pottibakia, Povia, Slaka, Wallarya, Pottsylvania, Molvania și Yugaria pot fi găsite în filme, cărți de ficțiune, benzi desenate și jocuri de computer începând cu 1913.

Țările fictive sunt considerate, în general, distopii sau contra-utopii, adică antiteze ale unor societăți utopice, caracterizate de o formă de guvernare autoritară sau totalitară. Conform opiniei generale, distopia este „o povestire utopică, îndreptată împotriva iluziilor din utopia socială sau tehnică implicită epocii în care trăiește autorul ei”¹⁰. Analizând fenomenul mai îndeaproape, constatăm că în cazul unora, deși forma de guvernare rămâne autoritară, fiind vorba despre regate sau ducate, avem de-a face mai degrabă cu escapism decât cu antiutopism. Se consideră că genurile populare, precum romanele polițiste, de science-fiction și fanteziile sunt mijloace escapistice de a sfida in justiția vieții, dar și de a scăpa de alienare și plictis. Motivația nu este numai escapistă, ci poate fi de asemenea expresivă, didactică sau perspectivă. Kathryn Hume aprecia că „autorul creează o evadare fermecătoare, prezintă o nouă interpretare a realității, impune acea nouă interpretare ori pur și simplu distruge siguranța așteptărilor publicului”¹¹. Putem conchide că, de exemplu, *Erewhon* este o utopie, iar *Metropolis, 1984* sau *Alphaville* sunt distopii, distopiile și utopiile având o anume coerență la nivel social; în schimb, *Alice în Țara Minunilor* ne deconcerază.

Cum vom caracteriza însă țările fictive perfect încadrabile lumii existente? Este vorba despre acele țări a căror identitate este fictivă, însă în care se petrec aventuri plauzibile, căci autorii pun aceste țări în relație cu țări și fapte reale și veridice, fără a avea ambiții perspective. O posibilă încadrare ar putea fi în literatura escapistă pur și simplu sau în „alte lumi”. Un specialist în benzi desenate, David R. Black, susținea că „în Elseworlds («alte lumi») eroii sunt luați din habitatul lor obișnuit și trimiși în timpuri și locuri stranii, unele care poate au existat, au putut exista, iar altele care nu puteau, nu pot sau nu ar trebui să existe”¹². În această categorie ar putea intra țările balcanice imaginare.

Țări balcanice reale și imaginare apar, de asemenea, în câteva ecranizări ale unor opere și operete. Este vorba despre opera lui Mozart *Răpirea din serai* (1782), de opereta lui Franz Lehar *Văduva veselă* (1905) și de operetele lui Oscar Straus: *Ein Walzertraum Un vis de vals* (1907) și *Soldatul de ciocolată* (1908); libretul acesteia din urmă, scris de Rudolf Bernauer și Leopold Jacobson, este inspirat din piesa lui G.B. Shaw, *Armele și omul*, pe care am menționat-o mai sus.

Filmul TV german *Die Entführung aus dem Serail* (Răpirea din serai) (1980, regia Karlheinz Hündorf) este de fapt un spectacol de operă filmat și rămâne fidel libretului. Nobilul spaniol Belmonte se duce în Turcia ca să-l salveze pe logodnică sa, Constanța, pe subreta ei, Blonda, și pe servitorul său, Pedrillo, răpiți de pirații mauri și vânduți ca sclavi. Încercările lui de a-i elibera de la Selim Pașa și majordomul acestuia Osmin se încheie cu succes. Până la romantism scriitorii nu aveau în vedere particularitățile naționale, astfel încât Selim Pașa este înfățișat ca un despot oriental, posesor al unui harem, dar și al unui majordom, asemenea nobililor occidentali de la 1700.

Câteva ecranizări timpurii merită, de asemenea, menționate. În *The Merry Widow* (SUA, 1925, regia Erich von Stroheim, scenariul Erich von Stroheim, Benjamin Glazer și Marian Ainslee, pe baza libretului operetei omonime de Victor Léon și Leo Stein), prințul Danilo (John Gilbert) și prințul moștenitor Mirko (Roy d'Arcy) din regatul Montebianco o întâlnesc pe Sally O'Hara (Mae Murray), o dansatoare de cabaret, și doresc să o cucerească. Sally acceptă invitația la masă a lui Danilo. Mirko îi găsește într-o postură compromițătoare, iar Danilo, îndrăgostit, anunță că intenționează să se căsătorească cu ea. Regele Nikita I și regina Milena împiedică căsătoria, iar Sally, jignită, se căsătorește cu baronul Sadoja, cel mai bogat om din regat. Baronul moare de emoție în noaptea nunții, iar Sally pleacă la Paris. Ajunge să fie cunoscută drept „Văduva veselă”. Mirko o urmează la Paris cu intenția de a o cere de soție. Danilo se duce și el la Paris, dar Sally acceptă să se căsătorească cu Mirko pentru a-l pedepsi pe primul. Crezând că Sally îl iubește pe Mirko, Danilo se lasă împușcat de acesta. E rănit și descoperă că Sally îl iubește încă. Regele moare, prințul

¹⁰ Florin Manolescu, *Literatura S.F.*, București, Editura Univers, 1980, p. 67.

¹¹ Kathryn Hume, *Fantasy and Mimesis: Responses to Reality in Western Literature*, New York, 1984, Routledge Press, Taylor & Francis Books Ltd., p. 149.

¹² „Superman: The Last Son of Vlatava”, în *Fanzing*, 34/2001.

moștenitor e asasinat, iar Danilo devine rege și o face pe Sally regină. În viziunea lui Stroheim, libretul operetei lui Lehar (inspirat din comedia *L'attaché d'ambassade* de Henri Meilhac) se transformă într-o dramă, iar John Gilbert este destul de convingător în rolul de prinț.

Într-o altă ecranizare a operetei lui Lehar – *The Merry Widow* (SUA, 1934, regia Ernst Lubitsch, scenariul Ernest Vajda și Samson Raphaelson) –, micul stat Marshovia din centrul Europei are o problemă: cel mai mare contribuabil la finanțele țării, tânăra și bogata văduvă Sonia (Jeanette MacDonald), a plecat la Paris, astfel încât contele Danilo (Maurice Chevalier) e trimis să o împiedice să se mărite cu un străin. Însă, nu este așa ușor cum a plănuit ambasadorul... În acest musical cu momente comice și romantice, accentul francezesc al lui Chevalier este de neprețuit, iar realizatorii reușesc să creeze decoruri fastuoase pentru palatul regal din Marshovia. Mai trebuie menționat că locuitorii acestor țări imaginare au, în general, nume sârbești, dar mai apar și nume cu rezonanță turcă (regele Achmet) sau internațională.

Opereta *Un vis de vals* (1907) a lui Oscar Straus după libretul lui Leopold Jacobson, care la rândul său pornea de la o nuvelă din *Buch der Abenteuer* (Cartea aventurilor) de Hans Müller-Einigen, propune un alt regat balcanic imaginar, Rurislavenstein. Probabil că libretul, sau măcar numele regatului a fost inspirat și de romanele englezului Anthony Hope. Regele Joachim i-a acordat mâna prințesei Helene locotenentului Niki. Deși cei doi soți au fost îndrăgostiți la început, Niki nu este încântat de statutul de prinț contestat de curteni și tânjește după Viena natală. Împreună cu fostul său camarad Montschi ajunge în secret la Viena, unde este atras de cântăreața Franzi. Contele Lothar încearcă să-l compromită pe Niki și aranjează ca prințesa să o cunoască pe Franzi, dar Helene află de la cântăreață despre preferințele soțului ei și face schimbări la palat după moda vieneză în privința ținutei și a meniului, recâștigând astfel inima lui Niki. Opereta a stat la baza unui musical, *Married in Hollywood* (1929, SUA, regia Marcel Silver) din care s-au păstrat doar 12 minute.

Utilizarea faimei negative a Balcanilor

O a treia motivație pentru a face filme despre Balcani constă în utilizarea faimei negative a regiunii, mai ales, când este vorba despre Muntenegru și Albania. Deja în opereta *Văduva veselă* am putut afla despre o țară numită Pontevedro, despre capitala ei Letinie și despre un ambasador numit Zeta. Asemenea denumiri amintesc de Muntenegru și capitala sa Cetinije, în timp ce Zeta fusese capitala Muntenegrului în Evul Mediu. În filmul lui Stroheim regatul e numit Montebianco. Desigur, asemenea filme înfățișează o galerie de escroci exotici și uneori câțiva aristocrați. Unele din ele sunt de aventuri ca și modelele lor literare: scrierile lui Karl May *Prin prăpăstiile Balcanilor* (1892) și Jules Verne *Pilotul de pe Dunăre* (1901). De aceea, în *Călăuza* (1964, Germania – Franța – Italia – Iugoslavia, regia Robert Siodmak) Kara ben-Nemsi seamănă cu Old Shatterhand, alter ego-ul lui Karl May fiind interpretat din nou de Lex Barker. El împreună cu lordul Lindsay și călăuza lăudăroasă Halef au de a face cu un bandit care teroriza Albania, răpind călători bogați pentru răscumpărare. După demascarea mubarek-ului, un fals magician local care era de fapt complice al bandiților, ei reușesc să-l lichideze pe șeful bandeii, deghizat în negustor de covoare persane.

Scriitorul peruvian Mario Varga Llosa a mizat pe proasta reputație a albanezilor în romanul său *Mătușa Julia și condeierul* (1977). Filmul lui Jon Amiel *Mătușa Julia și scriitorul* (1990) a păstrat acest detaliu picant. Scriitorul Pedro Carmichael (Peter Falk) își populează scenariile radiofonice deopotrivă cu scene palpitate și cu referiri obsesive la sălbăciea și ticăloșia albanezilor, care sunt asasini și se împreunează cu caprele¹³. În final, personajul principal Martin (Keanu Reeves), un admirator al scenaristului, îl întreabă despre acest lucru. Scriitorul îi răspunde că nu are nimic împotriva albanezilor, dar a aflat că norvegienii sunt ticăloși și continuă adaugând detalii sordide despre aceștia. O asemenea denigrare absurdă în SUA, în anii '50, am putea să o explicăm ca o parodiare a susceptibilității tipic americane și a temerilor din timpul Războiului Rece.

În *Desculț în parc* (1967, SUA), o adaptare de Gene Saks a piesei omonime a lui Neil Simon, New York-ul are un restaurant albanez. Bătrânul aventurier Victor Velasco (interpretat de Charles Boyer) își duce vecinii, pe soții Bratter (Robert Redford și Jane Fonda) și pe o soacră scorțoasă (Mildred Natwick), la un restaurant albanez clandestin. Escapada se sfârșește cu arsuri la stomac și mahmureală, provocate de exoticele „pelménichki” și uzo, iar respectabila văduvă devine părtașă a boemiei fiicei ei. Charles Boyer, cu accentul său străin, și restaurantul albanez devin astfel întruchipări ale aventurii, respectiv ale unei opțiuni exotice și cvasi-absurde într-o metropolă cosmopolită.

¹³ Ultima ipostază constituie o expresie britanică tipică și a fost aplicată adesea galezilor.

Singurul film inspirat de romanul despre Dunăre al lui Jules Verne este producția maghiară *A Dunai hajós* (Pilotul de pe Dunăre) (1974), în regia lui Miklós Markos. Filmul utilizează numele maghiarizate ale personajelor și îl pune în prim plan, alături de pilotul bulgar Borús Demeter alias Szergej Ladko (!), pe polițistul maghiar Dragos Károly. În acest film de aventuri motivele politice ale călătoriei pilotului bulgar rămân vagi, iar eliberarea soției din mâinile banditului Striga devine scopul său principal. Pe de altă parte, pelicula păstrează din roman câteva detalii referitoare la regiune, costume și obiceiuri, însă acestea rămân convenționale, în timp ce numele locale sunt aproximative și de aceea comice pentru localnici, la fel ca acelea din romanul lui Jules Verne.

Mai multe romane de aventuri localizate în Balcani se datorează scriitorului englez Eric Ambler (1909–1998). El a lucrat o vreme ca inginer, apoi a abordat jurnalismul și dramaturgia, iar succesul romanelor sale de aventuri i-a deschis calea spre cinematografie. A ajuns să lucreze ca scenarist și consultant pentru Alexander Korda, David Lean și Alfred Hitchcock. Nu a vizitat Balcanii, dar s-a documentat serios. Romanul său *A Coffin for Dimitrios* (1939) a stat la baza filmului *Masca lui Dimitrios* (1944, SUA, regia Jean Negulescu, scenariul Eric Ambler și Frank Gruber) (Fig. 2).

Fig. 2 – Afiş al filmului *Masca lui Dimitrios* (1944, SUA, regia Jean Negulescu).

Avem de-a face cu un *film noir* a cărui acțiune se desfășoară în mai multe orașe europene și care propune un alt tip de ticălos balcanic. Cornelius Latimer Leyden (Peter Lorre), un scriitor olandez de romane de aventuri, e intrigat de povestea unui bandit notoriu, Dimitrios Makropoulos (Zachary Scott), al cărui trup a fost găsit adus de valuri la Istanbul. Decide să călătorească prin mai multe orașe europene pentru a studia cariera lui Dimitrios. E însoțit de Peters (despre care aflăm mai târziu că se numea Peterson, interpretat de Sydney Greenstreet), care are altă motivație. Ajung la Istanbul, Atena, Sofia, Geneva, Belgrad și Paris, unde relatările celor care l-au cunoscut reconstituie prin flashback cariera acestuia. Dimitrios și-a început cariera

de răufăcător ucigând un cămătar în Smirna, a fost implicat apoi într-un asasinat politic în Bulgaria (utilizând o femeie, Sonia, și descotorosindu-se apoi de ea), a făcut spionaj politic în Iugoslavia și și-a înșelat partenerii, iar apoi comerț cu droguri la Marsilia. La Paris ajunsese șeful unui cartel bancar. Peters îl descoperă pe Dimitrios la Paris, astfel încât aflăm că mortul descoperit la Istanbul fusese, de fapt, o victimă a banditului. Peters și Leyden ajung să se confrunte cu Dimitrios, care le oferă bani pentru a păstra tăcerea. Dar, printr-o răsturnare de situație, cel vânat devine vânător, căci Dimitrios le descoperă ascunzătoarea și îi surprinde, împușcându-l pe Peters. Deși rănit, Peters/Peterson reușește să-l omoare pe Dimitrios cu ajutorul lui Leyden. În film, Peters îl ucide pe Dimitrios cu ajutorul lui Leyden și e arestat, însă bucuros că a scăpat lumea de ticălos. În roman, Peters moare și el, iar în luptă Dimitrios își distruge fața făcând identificarea imposibilă. În mod ironic documentele oficiale vorbesc despre el ca despre un mort neidentificat, astfel încât băncile nu îl vor căuta, ci doar vor declara retragerea sa. Trebuie menționat că destinul lui Dimitrios seamănă întrucâtva cu cel al unui personaj real, sir Basil Zaharoff (1849–1936), important negustor de arme din epocă. Dimitrios ajunsese director al unui cartel bancar, iar Zaharoff fusese înnobilit. De asemenea, asasinatul politic din Bulgaria în care e implicat Dimitrios pare a fi inspirat de cel real din 1923, când fusese împușcat primul ministru Alexandr Stamboliiski.

A existat un alt ticălos real de origine balcanică, mai faimos decât Basil Zaharoff. Este vorba despre escrocul de origine română George Manolescu (1871–1911), un infractor inteligent care pretindea că este aristocrat (sub falsul nume „Prințul Lahovari”) și de aceea a fost admis multă vreme în cele mai exclusiviste cercuri, fără să fie suspectat de sparger¹⁴. Aventurile sale l-au inspirat pe Thomas Mann pentru romanul său neterminat *Confesiunile lui Felix Krull* (1954), ca și pentru încă o povestire din 1911. Trei filme germane îl evocă. *Manolescus Memoiren* (1920, regia Richard Oswald) este un film pierdut care încearcă să reconstituie viața vestitului escroc, căci apare mama acestuia și doi actori îl interpretează în două perioade ale vieții (Conrad Veidt, specializat în roluri de ticăloși, respectiv Alfred Kuehne pentru Manolescu bătrân). *Der König der Hochstapler* (Manolescu, regele impostorilor) (1929, regia Viktor Tourjansky, scenariul Robert Liebman și Hans Székely) este bazat pe povestirea omonimă a lui Hans Székely. Ivan Mosjukhin este în rolul lui Manolescu. Într-o scenă putem vedea o machetă a Gării de Nord din București¹⁵. În comedia polițistă din 1933 *Manolescu, der Fürst der Diebe* (Manolescu, prințul hoților), în regia lui Georg C. Klaren și Willy Wolff, apare din nou escrocul român, de data aceasta interpretat de Ivan Petrovich, un actor de origine sârbă. Manolescu a inspirat, de asemenea, comedia sentimentală a lui László Aladár *The Honest Finder*, ecranizată de Ernst Lubitsch în *Trouble in Paradise* (1932, SUA). Manolescu devine Gaston Monescu (interpretat de Herbert Marshall)¹⁶. Conform unei înțelegeri anterioare cu iubita și partenera sa Lily (Miriam Hopkins) el începe să lucreze pentru Mariette Colet (Kay Francis), o creatoare de parfumuri, dar se îndrăgostește de patroana sa.

Poarta de aur/Hold Back the Dawn (1941, regia Mitchell Leisen, scenariul Ketti Frings, Charles Brackett și Billy Wilder) aduce în SUA a doua figură de ticălos român, tot un escroc sentimental, care amintește de Gaston Monescu; nu este exclus ca acesta să fi reprezentat o sursă de inspirație. Pentru a intra legal în SUA, Georges Iscovescu (Charles Boyer), un gigolo român, se căsătorește în Mexic cu Emily Brown (Olivia de Havilland), o învățătoare americană naivă (Fig. 3). Complicațiile apar când descoperă că s-a îndrăgostit de ea. Comedia sentimentală este povestită în flashback. Iscovescu vizitează Paramount și încearcă să-și vândă povestea. Charles Boyer și Paulette Goddard sunt simpatici în rolurile unor dansatori și escroci. Farmecul lui Boyer face ca spectatorul să îl simpatizeze pe Iscovescu, deși acesta încearcă la un moment dat să o părăsească pe Emily, la fel cum a făcut partenera sa Anita cu soțul ei. În ciuda unui final mai puțin convingător, filmul a avut succes și a fost nominalizat la 6 premii Oscar.

Mai recent, o reminiscență a lui Manolescu poate fi găsită în episodul *The Mazarin Stone* (1994) al serialului *The Memoirs of Sherlock Holmes* (Marea Britanie, regia Peter Hammond). Este vorba despre contele Negretto Sylvius (interpretat de Jon Finch), un aventurier, amator de vânătoare, cartofor și hoț de diamante, bănuit de jafal din expresul de Riviera. Cazul este rezolvat până la urmă de Watson și Mycroft, fratele lui Sherlock.

¹⁴ Romulus Căplescu, „George Manolescu – Regele pungașilor”, *Historia*, disponibil la: http://www.historia.ro/exclusiv_web/portret/articol/george-manolescu-regele-pungasilor (19 mai 2016).

¹⁵ Tudor Caranfil, *Dicționar universal de filme*, București – Chișinău, Editura Litera Internațional, p. 385.

¹⁶ Drew Todd, „Dandysm and Masculinity in Art Deco Hollywood”, *Journal of Popular Film and Television*, vol. 32, Issue 4, 2005.

Fig. 3 – Charles Boyer (Georges Iscovescu) și Olivia de Havilland (Emily) în *Poarta de aur*.

Povești bazate pe fapte reale

Midnight Express (1978, SUA – Marea Britanie, regia Alan Parker, scenariul Oliver Stone) este realizat după o carte de Billy Hayes și William Hoffer, în care sunt relatate întâmplări reale din viața primului. În 1970, tânărul Billy Hayes (Brad Davis) e prins la aeroport încercând să scoată două kilograme de hașiș din Turcia. E condamnat inițial la patru ani de închisoare, dar când acuzatul strigă: „Urăsc națiunea voastră de porci!” și gesticulează amenințător către procuror, e condamnat exemplar la 30 de ani de detenție. Are două posibilități: recurs cu ajutorul avocatului, familiei și autorităților americane sau „Midnight Express” (evadarea, în argoul local). Billy, Max (John Hurt), Jimmy (Randy Quaid) și suedezul Erich (Norbert Wiesser) dau la o parte bolovanii de la duș și ajung în catacombe. Însă, acestea sunt blocate și eroul face o criză de nervi. Evadează datorită banilor trimiși de prietena lui, Susan (Irene Miracle), care scăpase la aeroport, dar care nu l-a abandonat. După șapte ani petrecuți în închisoare ajunsese să fure răsplata bănească a unui informator și să-l ucidă pe șeful gardienilor, care încercase să-l violeze. Acest thriller a obținut două premii Oscar: pentru muzică originală (Giorgio Moroder) și pentru scenariu adaptat (Oliver Stone). Filmul e turnat în Malta, iar scenariul nu este atât de fidel cărții autobiografice a lui Billy Hayes pe cât au pretins autorii. Scenele de claustrofobie, degradare și tortură sunt memorabile. Însă realizatorii filmului minimalizează delictul lui Billy și prezintă o imagine a unei Turcii înapoiate, în care sistemul de justiție și condițiile de detenție atroce amintesc de Evul Mediu. Filmul a declanșat reacții contradictorii. Admiratorii săi pretind că ar fi putut obține Oscarul pentru cel mai bun film dacă nu ar fi concurat cu *Vânătorul de cerbi* al lui Michael Cimino. Pe de altă parte, este unul dintre puținele filme care au declanșat reacții politice, precum critica împotriva sistemului penitenciar din Turcia. Este interesant că filmul este în continuare interzis în această țară pentru discriminare și defăimarea națiunii turce.

Filmul *Sous le casque de cuir* (1932, Franța – Marea Britanie, regia Albert de Courville) pornește de la romanul autobiografic omonim (1928) al lui René Chambe¹⁷. Acesta și-a valorificat experiența ca pilot de avion și instructor în România în timpul Primului Război Mondial. Sosit în Moldova de la Salonica cu o escadră de avioane, căpitanul Sourvian (Pierre Richard-Willm) este impresionat de Florica Romanescu (Gina Manès), o tânără aristocrată română care încearcă să-l ucidă pe colonelul Struțu, un trădător. Este evident că Struțu este inspirat de colonelul Alexandru Sturdza¹⁸. Fermecătoarea față nu-și încheie misiunea, ba chiar ajunge prizonieră la germani și îndură grele suferințe. Căpitanul o reîntâlnește după război pe Coasta de Azur, unde are din nou o misiune secretă, de data aceasta de a lichida niște criminali de război pentru faptele lor din Transilvania. Personajul Floricăi Romanescu pare inspirat de Sandra, o tânără româncă de la Crucea Roșie, care l-a îngrijit timp de 40 de zile la conacul Ghidigeni¹⁹, perioadă redată în scrierea sa memorialistică *Route sans horizon. Les eaux sanglantes du beau Danube bleu* (1981).

În loc de concluzii

Desigur, principala concluzie este aceea că filme precum cele menționate mai sus au întărit reputația negativă a Balcanilor. Dar unele scrieri și filme occidentale au inspirat, de asemenea, și pe câțiva regizori balcanici. Modelul principal l-a constituit romanul lui Anthony Hope: *Prizonierul din Zenda* și cele două ecranizări ale sale. În timpul exilului său, regizorul sârb Dušan Makavejev a recurs la procedeul anglo-saxon al utilizării unei țări fictive pentru a realiza o comedie non-conformistă. Deși *Manifesto* (1988, SUA, scenariul și regia Dušan Makavejev) este o comedie politică ce adaptează foarte liber nuvela postumă a lui Emile Zola *Pour un nuit d'amour*, este evident că a avut ca model și romanul lui Hope. În anii '20, în mica țară central-europeană Waldheim, regele (Enver Petrović) are programată o vizită într-un sat liniștit. Se dovedește că satul nu e sigur, așa cum se așteptau serviciile secrete. Anarhista Svetlana Vargas (Camilla Soeberg), însoțită de un camarad, Christopher (Erich Stoltz), se întoarce în satul natal pentru a-l asasina pe rege. Cei doi sunt împiedicați să-și realizeze planurile, căci în toate ungherele sunt ascunși agenți, iar cei doi se complică în aventuri erotice. Critica a remarcat umorul și senzualitatea din acest film independent. Deși s-a încercat să se evidențieze un caracter anticipativ al peliculei în ceea ce privește destinul Iugoslaviei după cel de Al Doilea Război Mondial, se poate vorbi mai degrabă de o latură parodică. În film apare și un doctor pe nume Lombrosow (!), iar Svetlana este o revoluționară care a ilustrat mai degrabă revoluția sexuală, prin legături amoroase cu bărbați din toate mediile. De asemenea, Christopher e comic atunci când reflectează în pat, în timpul unei partide de amor, că cei care mănâncă prăjituri în timp ce alții mor de foame merită să fie aruncați în aer.

Makavejev nu a fost însă singurul regizor balcanic care a preluat procedeul anglo-saxon al creării unei țări balcanice imaginare, căci prolificul regizor turc Orhan Aksoy în comedia sentimentală *Yolanci* (Mincinosul, 1965, Turcia) s-a inspirat și el, alături de englezi și americani, din romanul escapist *Prizonierul din Zenda* al lui Anthony Hope.

Creatorii din Balcani nu au putut să ignore reprezentările occidentale, dintre care o mare parte s-au impus înainte să se afirme producțiile locale, iar altele, contemporane, se bucură de notorietate. Reacția lor a fost aceea de a prezenta o realitate mult mai bogată decât clișeele străinilor. Adesea însă reacția a fost stimulată din interiorul statelor balcanice, căci reprezentările occidentale erau considerate neconvenabile, jignitoare și chiar inacceptabile, iar unele filme, precum *Expresul de la miezul nopții*, au fost interzise. De asemenea, nu întâmplător unele dintre filmele unor cineaști balcanici care au prezentat imagini „neconvenabile” au fost realizate în străinătate (*Z* al lui Costa-Gavras, *Manifesto*, *Yol* al lui Yilmaz Güney), iar altele au fost interzise multă vreme în patriile regizorilor.

Influența stereotipurilor occidentale în ceea ce privește personajele balcanice se poate observa azi chiar și la un scriitor rus, Boris Akunin. Acesta se bucură de succes imitându-i deopotrivă pe Alexandre Dumas-tatăl și pe A.C. Doyle, precum în romanul *Gambit turcesc* (1998). Acțiunea are loc în Bulgaria și

---

¹⁷ Romanul a apărut și la noi în 1980, la Editura Militară, în traducerea Michaeliei Despina Bogza, sub titlul: *Casca de zbor (spre amintire)*.

¹⁸ Cornel Ilie, „Trădarea colonelului Sturdza”, *Historia*, disponibil online la: http://www.historia.ro/exclusiv_web/general/articol/tr-darea-colonelului-sturdza, 28 martie 2011.

¹⁹ Raluca Tomi, *Experiența frontului românesc oglindită în relatările de călătorie și creațiile artistice ale unor militari francezi* (în curs de publicare).

chiar în România în timpul războiului ruso-turc din 1877–1878. Adaptarea pentru ecran din 2005 *Turekii gambit* (*Gambitul turcesc*) a lui Djanik Faiziev este o coproducție ruso-bulgară care a avut un mare succes de casă, dar care pierde umorul fin al prozatorului Akunin. Fostul diplomat Fandorin (Egor Beroev) află despre existența unui trădător în rândurile armatei ruse. Până află identitatea adevăratului trădător el îl bănuiește o vreme pe Lukan (Viktor Verjbički), un aristocrat român, bătrân și libidinos, care se exprimă utilizând o mulțime de franțuzime. Practic, el reprezintă o adevărată caricatură a aristocrației românești.

Oricât de surprinzătoare ar fi, alte concluzii ar putea consta în citate din două parodii cu vampiri. Nu putem să nu film de acord cu contele Vladimir Dracula din *Love at First Bite* (1990, SUA, regia Stan Dragoti): „Fără mine Transilvania ar fi tot atât de pasionantă precum Bucureștiul... într-o seară de luni.” La sfârșitul filmului *Balul vampirilor* (1967, SUA – Marea Britanie, regia Roman Polanski), profesorul Abronsius și asistentul său Alfred par că au salvat-o pe frumoasa fiică a hangiuului din ghearele lui Dracula. Dar în timp ce se grăbesc să scape din îngrozitorul castel cu o sanie trasă de un cal, tinerei Sarah îi cresc canini de vampir și îl mușcă pe Alfred. Naratorul conchide din *off*: „În acea noapte, fugind din Transilvania, profesorul Abronsius nu bănuia că transporta cu el chiar răul pe care încercase să-l distrugă. Mulțumită lui, răul se putea răspândi acum în toată lumea”.